

Filosofická antropologie

Daniel Špelda,
Katedra filosofie FF MU

- ▶ Vymezení témat a otázek
- ▶ I. Klasická dualistická vymezení podstaty člověka
- ▶ II. Friedrich Nietzsche
- ▶ III. Existencialismus
- ▶ IV. Filosofická antropologie 20. století
- ▶ V. Transhumanismus a posthumanismus
- ▶ Seznam pojmů
- ▶ Doporučená literatura

Osnova

Vymezení témat a otázek

- ▶ antropologie z řec. *anthropos* - člověk a *logos* - rozum, řeč, nauka
- ▶ antropologie = obecně nauka o člověku
- ▶ v 19. století vznikly kulturní a sociální antropologie - soustředí se na různé aspekty sociálního a kulturního života
- ▶ filosofie se člověkem zabývala už od svých počátků, ale jako filosofická disciplína se filosofická antropologie objevuje ve 20. století
- ▶ filosofická antropologie chce především odhalit podstatu člověka
- ▶ klíčovou otázkou filosofické antropologie je: „Co je člověk?“
- ▶ dílčí témata: klíčová vlastnost člověka, místo člověka v kosmu (v řádu přírody), otázka vztahu ke druhým lidem

I. Klasická dualistická vymezení podstaty člověka

- ▶ dualismus (z lat. *duo* - dvě). Jako dualistické se tedy označují všechny názory (na cokoli), které předpokládají existenci nějakých dvou sil, dvou principů, dvou prvků.
- ▶ od antiky - dualistické pojetí
- ▶ **Platón:** nesmrtelná duše x smrtelné, nedokonalé tělo; *sóma séma* - tělo hrob
- ▶ duše člověka se má oprostit od materiálního světa
- ▶ člověk má pohrdat svým tělem; má rozumově potlačovat přirozené instinkty; asketismus
- ▶ **křesťanství:** duše x tělo; idea svobodné vůle; člověk je obrazem božím - tím, že je svobodný
- ▶ svobodná vůle znamená především možnost rozhodnout se pro Boha, tj. žít ve skromnosti, v pokoře, v lásce k bližnímu, plní milosrdenství a soucitu k ostatními.
- ▶ přijímá platónský dualismus
- ▶ křesťanství klade důraz na individualitu člověka

- ▶ René Descartes (1596-1650)
- ▶ materiální tělo = tělesná substance (*substantia corporea*);
- ▶ myslící část = vědomí = mysl = myslící substance (*substantia cogitans*).
- ▶ tělo = stroj ; mysli jsou duchovní
- ▶ materiální objekty vs. myslící vědomí (subjekty)
- ▶ subjekt-objektový model světa: myslící subjekt vs. materiální objekty, které se nacházejí vně subjektu
- ▶ Cartesian dualism

II. Friedrich Nietzsche (1844-1900)

1. Romantické období

- ▶ ovlivnění filosofií Arthura Schopenhauera
- ▶ Svět nemá smysl, je bytostně iracionální; jeho základem je slepá vůle
- ▶ Lidský život nemá smysl, ani zvláštní hodnotu - je tragický, plný bolesti a beznaděje
- ▶ Útěchu a pomoc hledali Schopenhauer i Nietzsche v umění

2. Pozitivistické/vědecké období

- ▶ nadále tragické vidění světa
- ▶ útěšná role náleží vědě: představuje holou pravdu.
- ▶ kritika křesťanství: křesťanství člověka oslabuje, ba dokonce přímo ničí jeho přirozený, konkrétní život ve jménu vylhaného zaslíbení; „zvlgarizovaný platonismus“
- ▶ *Radostná věda* (1882): „Bůh je mrtev“ - ztráta orientace v povinnostech a hodnotách
- ▶ S rozvíjením průmyslové společnosti a oslabováním tradičních hodnot křesťanské společnosti přicházela dezorientace a hledání nových ideálů.

- ▶ dva druhy morálky:
- ▶ a) **morálka otroků** (= morálka křesťanů): Křesťanské ideály pokory, lásky, soucitu atd. interpretuje Nietzsche jako morálku slabých, neúspěšných a dekadentních. To jsou podle něj ti, kteří mylně považují poslušnost a pokoru považují za ctnost. Slabost, pokora, soucit, trpělivost a sebelítost.
- ▶ b) **morálka pánů**: moc, síla, hrdost, vládychtivost, přitakání životu - ale také přísnost a tvrdost k sobě.
- ▶ pouze páni dokaží produkovat hodnotná umělecká, filosofická a vědecká díla. Otroci vytvářejí hodnoty pouze odvozeně a sekundárně: totiž když se bouří proti hodnotám a výtvorům svých pánů. Otroci potřebují díla pánů jako vzor, který mohou popřít: sami za sebe nic nevytvoří.
- ▶ křesťanství jako kultura a náboženství otroků zvítězilo nad panskou kulturou Řeků a Římanů.

3. Období vůle k moci

- ▶ Nejvýznamnější Nietzschova díla: *Tak pravil Zarathustra* (1883-5), *Soumrak model* (1889), *Mimo dobro a zlo* (1886).
- ▶ **Nadčlověk** - idea nadčlověka měla vyplnit vakuum, které vzniklo smrtí Boha. Ideál nového typu člověka; cíl evoluce lidského rodu - jako vyšší biologický druh
- ▶ Nadčlověk má lepší biologické vlastnosti, ale podstatné je to, že ztělesňuje nový typ myšlení a nové sebepochopení člověka
- ▶ Ve jménu vyšších a původních hodnot svede definitivní boj s nízkou, otrockou morálkou: ztělesňuje sílu, udatnost, sebejistotu, rozhodnost, individualitu a schopnost myslet sám za sebe. Jeho nepřítelem je maloměšťácká stádnost.
- ▶ expresivní, poetický jazyk, používal poměrně siláckou darwinistickou rétoriku
- ▶ kulturně-antropologický ideál, který měl vyvést lidi z morálního marasmu maloměšťácké a pokrytecké německé společnosti konce 19. století.
- ▶ [10 Life Lessons From Friedrich Nietzsche](#)

III. Existencialismus

The background of the slide is white with abstract, overlapping geometric shapes in various shades of green (light, medium, and dark) on the right side, creating a modern, minimalist aesthetic.

- ▶ předchůdci: Kierkegaard, Dostojevskij, Kafka
- ▶ existencialismus: Německo, Francie; vrchol 30.-60. léta 20. století
- ▶ ateistický ex. Martin Heidegger (1889-1976), Jean Paul Sartre (1905-1980) a Albert Camus (1913-19360)
- ▶ křesťanský: Gabriel Marcel (1889-1973) nebo Karl Jaspers (1883-1969)
- ▶ podněty: a) zkušenost první světové války, v níž se člověk stal pouhou částí v neosobní mašinérii vojenských struktur a politických ideologií; b) rozvoj moderní industriální společnosti, která pod povrchem relativního blahobytu skrývala zásadní nebezpečí, jako bylo odcizení, frustrace, deprese, osamělost; c) filosofie, která se bouří proti filosofickým a vědeckým systémům, které považují všechny jednotlivce jen za projev univerzálních zákonů a univerzálních kategorií
- ▶ hlavní cíl: zjistit, jak člověk může překonat různé dehumanizující tendence v moderní společnosti i pocity absurdity a jak prožít smysluplný a naplněný život
- ▶ [Existencialism \(youtube - Crash Course Philosophy\)](#)

- ▶ **lidé nemají danou podstatu:** naši existenci utváříme svými vlastními rozhodnutími a činy. na počátku života je nám dána holá existence a záleží na každém z nás, co se sebou v průběhu života udělá. To může být frustrující: jsme „odsouzeni ke svobodě“ (Sartre).
- ▶ Svoboda v utváření vlastního života není žádná výhra, ve skutečnosti jde o to, že nám nic jiného nezbyvá.
- ▶ vědomí vlastní svobody = úzkost a frustrace: na každý se rád rozhoduje sám za sebe.
- ▶ nemůžeme překročit hranice podmínek, které nás vymezují: nemůžeme být všichni Jágr nebo Bagárová
- ▶ i když jsme omezováni podmínkami, máme vždy možnosti, mezi kterými můžeme volit. Každý okamžik je volbou, nebo potvrzením předchozí volby. Vlastní život utváříme neustále, ať chceme nebo nechceme.
- ▶ Pokud lidé svobodně utvářejí svůj život, tak jsou také plně **zodpovědní** za všechny své činy, za vše, co se svými životy dělají.
- ▶ Existencialista nepřipouští výmluvy všech válečných zločinců: „Já jsem pouze plnil rozkazy“, „Já jsem pouze dělal svou práci“.

- ▶ svoboda a odpovědnost za vlastní života vyvolávají úzkost a existenciální „nevolnost“
- ▶ únik do **davového a konzumního** života: Při takovémhle způsobu života nežijeme sami za sebe, ale jenom zcela pasivně přejímáme sociálně uznávané vzorce jednání a přestáváme být svobodnou lidskou bytostí.
- ▶ hledání **autentické formy existence**. Člověk začíná sám utvářet svůj vlastní život podle vlastních, rozvážených a plně uvědomovaných rozhodnutí.
- ▶ přechod od stádního života k autentické existenci = mezní situace: pocity úzkosti, zhnusení a nesmyslnosti

IV. Filosofická antropologie 20. století

Základní vymezení

- ▶ na počátku 20. století vzniká v Německu filosofická antropologie jako samostatný program
- ▶ tři autoři: Max Scheler (1874-1928), Helmut Plessner (1892-1985) a Arnold Gehlen (1904-1976)
- ▶ reakce na rozvoj humanitních disciplín i (evoluční) biologie, podle níž je člověk jen další živočich
- ▶ filosofická antropologie od počátku usilovala o to, aby vyzdvihla výjimečnost a výlučnost člověka v přírodě
- ▶ představa naturalizovaného člověka, tedy člověka, který je součástí živé přírody plné živých bytostí.
- ▶ z biologie pojem **osvětí** (*Umwelt*, J. Uexküll): každý druh vnímá i stejnou lokalitu (např. říční zátoku) zcela jinak podle svých preferencí: klíště, pták a divočák vnímají stejný keř úplně jinak a vypouštějí vše, co není potřebné z hlediska jejich přežití
- ▶ srovnání se zvířetem: popření dvou tezí a) že člověk je podobný Bohu, b) že člověk sestává z myslícího vědomí a těla, které je jen fungujícím automatem
- ▶ člověk je bytost, která má také nějakou biologickou tělesnost, která nás specificky spolurčuje
- ▶ „být člověkem“ není něco daného nějakým souborem znaků, ale je to něco, co člověk trvale uskutečňuje.

1. Max Scheler (1874-1928): Otevřenost ke světu

- ▶ *Místo člověka v kosmu* (1928)
- ▶ **stupnice biopsychického života** (vše, co žije, má duchovní život-psychické jádro): 4 vitální principy = formy duše.
  - ▶ 1) rostliny - *pudící cítění*;
  - ▶ 2) živočichové - *instinktivní chování* ;
  - ▶ 3) sociálně žijící živočichové - *navyklé chování* - naučené, podmíněný reflex;
  - ▶ 4) primáti: *praktická inteligence* - učit se a chápat pomocí asociací a analogií
- ▶ člověk zahrnuje všechny čtyři stupně + princip, který člověka pozvedá nad tuto stupnici a proti ní: **duch (Geist)**: pozvedá nad organický svět. Duch zahrnuje především myšlení, ale také emoce, touhy a schopnost se svobodně rozhodovat. .

- ▶ A hlavním znakem duchovních bytostí je to, že jsou **otevřené světu a pro svět** (*weltoffen*).
- ▶ a) Otevřenost ke = člověk není upoután ke svému okolí/osvětí: Člověk dokáže živočišnou upoutanost na určité prostředí překračovat - a je schopen si uvědomit svět jako celek.
- ▶ b) Otevřenost ke světu = člověk se dokáže adaptovat na každé prostředí. Člověk si svým myšlením a dalšími aktivitami přisvojuje svět, jak potřebuje = civilizace.
- ▶ V člověku proti sobě stojí duch a biopsychická charakteristika: duch utváří lidství člověka tím, odmítá jeho pudovou přirozenost.
- ▶ Touto aktivitou také vzniká opravdová lidská osobnost
- ▶ Souhrnně řečeno, člověk je výjimečný tím, že dokáže jednat *nezávisle* na faktorech a podmínkách, které určují jeho biologickou existenci. Dokáže potlačit svá vnitřní nutkání a dokáže potlačit i omezení vnějšího světa (tím, že buduje technickou civilizaci)

V. Transhumanismus a posthumanismus

Základní vymezení

- ▶ nové a zcela současné proudy uvažování o člověku, které velmi úzce souvisí s **rozvojem moderních technologií**
- ▶ předpoklad dalšího vývoje lidského rodu, cestování do vesmíru
- ▶ představitelé často nejsou filosofové, ale pojednávají o filosofických tématech

1. Transhumanismus

- ▶ Transhumanismus je stanovisko, které chce dále rozvíjet člověka - chce ho optimalizovat, modifikovat a vylepšovat pomocí moderních technologií - člověk se moc nepovedl - *Homo sapiens 2.0*, *Homo sapiens 3.0*
- ▶ humanistické hnutí - překonání bolesti a utrpení
- ▶ Nick Bostrom (Oxford) - <https://www.nickbostrom.com/>
- ▶ a) **prodloužení života a nesmrtnost (amortalizace)** - smrt je obscénní, stárnutí je nemoc; implantáty, zavedení nanobotů, tj. maličkých robotů ve velikosti nanometrů, tj. 10^{-9} m, klonování, přenos vědomí. Vaše generace už patrně umírat nebude. Nesmrtnost není nesmrtelnost (lze umřít při nehodě).
- ▶ b) **vylepšování člověka (Human enhancement)** - „Lépe je více“ - tělesné změny (slyšení, vidění atd.), mentální optimalizace (soustředění, *extended-mind* technologie), reprodukční technologie (prenatální vylepšování); biotechnologie nebo *human genetic engineering*
- ▶ [Transhumanism BBC](#)

2. Posthumanismus

- ▶ Posthumanisté nechtějí člověka vylepšovat, ale chtějí ho nahradit úplně jiným typem bytosti - transhumanismus je jen první fáze posthumanismu
- ▶ nová umělá křemíková bytost splývající s umělou inteligencí - **postčlověk**
- ▶ Marvin Minsky (*The Society of Mind*, 1986), Raymond Kurzweil (*Singularity is Near*, 2005), Frank Tipler, Hans Moravec
- ▶ „odtěsnění člověka“ - odmítnutí naší biologické podstaty
- ▶ a) **Mind Uploading (= Whole Brain Emulation) a virtuální nesmrtelnost.** Nový typ nesmrtelné digitální bytosti, kterou už neomezuje její biotický/biologický substrát.
- ▶ b) **Singularita** = okamžik, nebo epocha, kdy se lidský život zásadně promění tím, že bude zrušen lidský druh, který bude nahrazen umělou superinteligencí. Singularita bude doprovázena enormně rychlým rozvojem dalších technologií. (Může být i obrácené pořadí: důsledkem rozvoje technologií může být zrušení lidského druhu).
- ▶ dobývání vesmíru v podobě oblak nanobotů nebo souborů dat.
- ▶ splynutí člověka a techniky - božská bytost, která splyne s vesmírem - *homo scientificus astronauticus*
- ▶ [posthumanism \(youtube\)](#)

Seznam pojmů

- ▶ dualistické pojetí člověka (platonismus, křesťanství)
- ▶ karteziánský dualismus
- ▶ subjekt-objektový model
- ▶ panská a otrocká morálka u Nietzsche
- ▶ nadčlověk
- ▶ existencialismus
- ▶ esence a existence
- ▶ svoboda (v existencialistickém pojetí)
- ▶ stupnice biopsychického života
- ▶ otevřenost ke světu
- ▶ transhumanismus
- ▶ nesmrtnost
- ▶ vylepšování člověka (*human enhancement*)
- ▶ posthumanismus
- ▶ mind uploading
- ▶ singularita

Doporučená literatura

- ▶ Sokol, J.: *Filosofická antropologie: člověk jako osoba*, Praha 2002 (a další vydání pod názvem *Malá filozofie člověka*). [1-SOKO1-2](#) [1-SOKO-1-3](#)
- ▶ Coreth, E.: *Co je člověk. Základy filozofické antropologie*, Praha 1994. [111-CORE-1-1](#)
- ▶ Stevenson, L. F. - Haberman, D. L.: *Ten Theories of Human Nature*, New York 2009. [SKL-16515](#)